

Ks. prof. dr hab. Marek Tatar
Instytut Nauk Teologicznych
Zakład Teologii Systematycznej Katedra Mistyki
Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego
w Warszawie

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ
ks. mgr lic. Michała Pabiańczyka
„ŚWIĘTOŚĆ KAPŁANA NA ŁAMACH PASTORES
W LATACH 1998-2018”

Napisanej na seminarium z teologii duchowości
pod kierunkiem ks. prof. dr hab. Stanisława Urbańskiego
Kraków 2020

Pytanie o kształt chrześcijaństwa oraz Kościoła we współczesnym świecie implikuje bardzo istotną kwestię dotyczącą kapłaństwa. Jest rzeczą oczywistą, że możemy o nim mówić w kategoriach powszechnych wynikających z sakramentalnego chrztu św. Przypomnienie, tej wydaje się bardzo oczywistej kwestii, jest jednak konieczne ze względu na ciągle istniejące zamieszanie związane z kompetencjami laikatu oraz duchownych w życiu i działalności Kościoła. Bardzo wyraźnie Kościół, powołując się na słowa papieża Piusa XII zawarte w enc. *Mediator Dei*, stwierdza: „Kapłaństwo zaś powszechne wiernych i kapłaństwo urzędowe, czyli hierarchiczne, choć różnią się istotą a nie stopniem tylko, są sobie jednak wzajemnie przyporządkowane; jedno i drugie bowiem we właściwy sobie sposób uczestniczy w jednym kapłaństwie Chrystusowym” (KK 10). Równie istotnym problemem, który niejako wymusza na nowo refleksję nad charakterem kapłaństwa jest kształt formacji kapłańskiej w tymże duchu. Szczególnego znaczenia nabiera ten problem w świetle współczesnych wyzwań a także dokumentu Kongregacji ds. Duchowieństwa *Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis* „Dar powołania do kapłaństwa” (Watykan 08.18.2016). Dokument ten stwierdza: „Dar powołania do kapłaństwa, złożony przez Boga w sercu niektórych mężczyzn, zobowiązuje Kościół do zaofiarowania im solidnej drogi formacyjnej” (p. 1). Nie chodzi zatem jedynie o właściwe przygotowanie kandydatów do kapłaństwa ale o permanentną formację kapłańską. Ona wynika z charakteru kapłaństwa jako drogi uświęcającej człowieka, która ma prowadzić do zjednoczenia z Jezusem Chrystusem Najwyższym Kapłanem i źródłem kapłaństwa sakramentalnego. Właśnie to zagadnienie znalazło swoje odzwierciedlenie w dysertacji ks. mgr. lic. Michała Pabiańczyka.

1. Metodologiczne aspekty rozprawy

Podjmując próbę oceny zaprezentowanej dysertacji od pod kątem metodologicznym, rodzi się pierwsze i zasadnicze pytanie dotyczące motywu jej przygotowania a także celu. Bez wątplenia publikacje dotyczące sakramentu w kwartalniku „Pastores”, który stał się przedmiotem badań, wymaga stwierdzenia, że nie jest to publikator ściśle teologiczny. Wobec tego praca wymagała bardzo dobrego przygotowania warsztatu naukowo-badawczego, by wydobyć doktrynę teologiczną. Jednocześnie, jak podkreśla Doktorant, jest to czasopismo, które w sposób dość usystematyzowany reaguje na wyzwania pojawiające się przed Kościołem a także sakramentem kapłaństwa, wynikające z sytuacji świata oraz zmian dokonujących się w samym Kościele, szczególnie po Soborze Watykańskim II. Dość istotnym argumentem jest stwierdzenie dotyczące kryzysu powołań a także kryzysów przeżywanych przez kapłanów (s. 27-28). Pośród motywów, jakie odnajdujemy we wprowadzeniu do pracy, znajdujemy także stwierdzenie, że formacja do kapłaństwa oraz formacja kapłanów posiada charakter dynamiczny i jest konieczna, ponieważ dążenie do świętości w sposób organiczny łączy się z właściwym odczytywaniem tożsamości kapłańskiej (s. 28-29). Autor dołącza także dość osobistą motywację, stwierdzając, że tego wymaga również posługa, którą pełni w WSD w Częstochowie. Należy zatem stwierdzić, że zaprezentowana motywacja jest właściwa i w sposób racjonalny uzasadnia podjęcie analizy problemu przez Doktoranta. Jak już zostało wspomniane, kwartalnik, będący niejako owocem spotkań polskich biskupów z Janem Pawłem II oraz poszukiwań rozwiązania kwestii formacji przez episkopat Polski, stał się zasadniczym źródłem o szerokim zakresie tematycznym, autorskim a także oddziaływania i oddźwięku w środowisku kapłańskim. W ten sposób możemy dojść do wniosku, że nakreślony czasokres w tytule pracy wiąże się z datą powstania czasopisma (1998) i obejmuje publikacje do roku 2018. Autor dokonując kwalifikacji zebranego materiału badawczego podzielił go na siedem grup tematycznych (powołanie, wymiar trynitarny kapłaństwa, chrystocentryzm, eklezjalność, maryjność, źródła i środki uświęcania, proces formacyjny: duchowy, intelektualny, ludzki i pastoralny). Dość imponujący jest tenże materiał źródłowy, świadczący o bardzo skrupulatnym potraktowaniu przez Doktoranta. Może dobrze byłoby w literaturze źródłowej, prezentując poszczególne publikacje w bibliografii, umieścić ich strony w poszczególnych zeszytach. Jak zaznacza Autor, właściwe ujęcie domagało się skonfrontowania treści publikacji z nauczaniem Kościoła, ze szczególnym uwzględnieniem *Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis*. Z tego względu w bibliografii mamy do czynienia z dokumentami Kościoła, dość bogatym odwołaniem się do nauczania papieży. Nie bez znaczenia pozostaje literatura przedmiotu i

literatura pomocnicza, która bez stała się pewnym punktem odniesienia w analizach teologicznych. W sposób bardzo prawidłowy oraz zasadny Autor mówi o zastosowanej metodzie analityczno-syntetycznej.

Poddając analizie krytycznej samą strukturę pracy, należy stwierdzić, że posiada ona konstrukcję niezwykle logiczną i przejrzystą. Rzeczywiście można zauważyć bardzo dobre prowadzenie Promotora a także dobry warsztat naukowo-badawczy, który prezentuje sam Doktorant. Licząca łącznie 293 strony znormalizowanego wydruku komputerowa dysertacja poprzedzona jest wykazem skrótów, bibliografią, dość rzeczowym i poprawnym wstępem. Zasadnicza część pracy liczy cztery merytoryczne rozdziały a całość analiz zamyka podsumowujące osiągnięcia zakończenie. Graficznie ujmując całość konstrukcji zaprezentowanej dysertacji należy stwierdzić, że prezentuje ona model paraboliczny. Oznacza to, że punktem wyjścia do podejmowanych przez Autora analiz było stworzenie właściwych i mocnych podstaw teologicznych. W oparciu o badanie źródła nakreślił w sposób bardzo przejrzysty same źródła kapłaństwa. Wydaje się, że jest to dość oczywiste, ponieważ poddając analizie naukowej określony przedmiot, konieczne jest zaprezentowanie jego fundamentów. W sposób logiczny Doktorant przechodzi, po zaprezentowaniu podstaw określenia istoty badanego przedmiotu a zatem samego kapłaństwa, które ma prowadzić do świętości. Problem ten został podkreślony w tytule pracy jako zasadniczy. Rozdział ten wpisuje się zatem w kulminacyjną część dysertacji. Dokonuje tego w sposób bardzo systematyczny poczynając od Autora powołania do tego stanu życia, poprzez niezwykle interesujący układ wynikający z tytułów Jezusa Chrystusa, eklezjalność, maryjność aż do nakreślenia radykalnego charakteru życia. W tym rozdziale znalazł się bardzo istotny podparagraf (3.4) dotyczący szafarstwa sakramentów, którego niestety nie ma w spisie treści. Jednocześnie recenzent sugeruje, że ten podparagraf powinien znaleźć się w rozdziale trzecim. Drugi rozdział w sposób organiczny łączy się z częścią trzecią analiz, które koncentrują swoją uwagę na formacji. To pozwoliło dokonać niezwykle głębokiej analizy samej formacji kapłańskiej. O ile rozdział drugi mocno nakreślał inicjatywę Boga w powołaniu, to w tym momencie Doktorant podejmuje gruntową analizę odpowiedzi człowieka. Dokonał tego w przyjmując klasyczny podział przestrzeni formacyjnych: intelektualna, ludzka, duchowa, pastoralna. Zdaniem recenzenta może dobrze byłoby dokonać jednak zmiany i u podstaw umieścić formację ludzką a następnie intelektualną, pastoralną i duchową, która jest integrująca wobec pozostałych. Jest to jednak jedynie sugestia. Ostatnia część pracy nie może być traktowana jako jedyne pewne dopełnienie, czy też dopowiedzenie. Komplementarnie łączy się z pozostałymi domykając logiczność i systematyczność opracowania. Dotyczy ona środków rozwoju świętości a zatem swoistych

„narzędzi”, które pozwalają na rozwój w człowieku łaski sakramentalnej. Uwzględniając badany materiał, Doktorant wyodrębnił życie sakramentalne oraz modlitwę. Wydaje się i wynika to z lektury dysertacji, że śmiało można było wyszczególnić jako środek proklamację słowa Boże w różnorodności jej form. Jak już zostało wspomniane, całość rozprawy zamyka bardzo dobre kompetentne podsumowanie wyników badawczych z jednoczesnym zasugerowaniem możliwości prowadzenia dalszych badań w tej dziedzinie.

2. Merytoryczna wartość dysertacji

Jak to zostało już zaznaczone, problem nakreślony i podjęty w dysertacji należy do niezwykle istotnych zarówno w życiu i rozwoju jednostkowego kapłana, wspólnoty kapłańskiej, jak również całego Kościoła powszechnego. Dążenie do świętości jest zasadniczym celem życia chrześcijanina i w przypadku kapłaństwa urzeczywistnia się w bardzo konkretnym stylu życia oraz posługiwania. Temu służy cały nurt formacyjny w Kościele, w którym istotne miejsce zajmują publikacje podejmujące ten problem. Z tego względu opracowanie ks. M. Pabiańczyka wpisuje się w ten nurt z wielkim powodzeniem. Analizując pracę pod względem merytorycznym należy stwierdzić, że opiera się ona na źródłach w pewien sposób odzwierciedlających rzeczywistość formacyjną do kapłaństwa oraz kapłana w obecnych realiach Kościoła i świata. Należy zauważyć i docenić ilość materiału, który został poddany naukowej refleksji aby wydobyć bardzo konkretny materiał teologiczny. W wielu wypadkach są to opracowania bardzo specyficzne, ponieważ nie przekazują w sposób bezpośredni materiału teologicznego a ich celem jest omówienie problemu pod kątem formacyjnym i w odniesieniu do rzeczywistości. To sprawia, że praca Doktoranta i jego osiągnięcie zasługuje na podkreślenie oraz docenienie. Zdaniem recenzenta jest to jedno z największych osiągnięć Autora. Z pewnością do tych osiągnięć należy także naukowo-teologiczne usystematyzowanie opracowań w periodyku, który na gruncie polskim posiada swoje miejsce oraz pełni dość istotną rolę.

Z tego względu bardzo słusznie umieścił Doktorant na pierwszym miejscu treści dotyczące podstaw świętości kapłaństwa oraz kapłana odnoszące się to wymiaru trynitarnego. W tym kontekście odwołując się do autorów publikacji (J.M. Verlinde, J. Szczurek, K. Grzywocz, S. Edith, K. Wons, R. Cantalamessa), prezentuje relację kapłana do Boga Ojca, podkreślając znaczenie obrazu Boga dla kapłaństwa (s. 36). Z wielkim powodzeniem prezentuje i egzemplifikuje poszczególne elementy ojcostwa, wykazując, że mamy tu do czynienia ze ścisłą zależnością formacyjną a także postawy ojcowskiej kapłana, co zostało podjęte w następnym paragrafie. Dość polemicznie dla recenzenta brzmi stwierdzenie, że „towarzystwo jest

stopniowym kształtowaniem się przyjaźni między kapłanem a wiernym” (s. 47). W świetle zasad kierownictwa duchowego ta teza brzmi dość ryzykownie. Autor czerpiąc z bogactwa opracowań dotyczących ojcowskiego towarzyszenia w rozwoju duchowym, wykazuje w jaki sposób kształtuje się w nim samą świadomość i postawa ojca. Równie polemiczne jest stwierdzenie ks. J. Augustyna, który postuluje, że kapłan „podejmuje odpowiedzialność za wskazanie kierunku” penitentowi (s. 50). Rolą kierownika jest formacja do własnego samodzielnego wyboru tego kierunku. Kolejny paragraf podejmuje analizę podstaw chrystologiczno-chrystocentrycznych. Autor przyjął klucz cnót teologicznych, które wyznaczają charakter kapłaństwa. Z tego względu wiara, która łączy się z poznaniem posiada swoje zakorzenienie w łasce oraz otwarciu na objawienie. W ten sposób, jak zauważa Doktorant, idąc za ks. W. Giertychem, powstaje i rodzi się relacja osobowa (s. 56) oraz rozwija się w sposób dynamiczny (ks. W. Bartkowicz). Jak wynika z rozprawy, centralne miejsce posiada miłość przekraczająca zdolności poznawcze człowieka. Jest ona objawieniem Boga osobowego a jednocześnie motywem życia i działania kapłańskiego (ks. K. Wons, s. 60). Właśnie oczyszczenie i rozwój miłości jest centralną zasadą upodobniania się do Jezusa Chrystusa i Jego kapłaństwa (s. 61). Trzecią odsłoną zakorzenienia kapłana w Jezusa Chrystusa jest nadzieja. Cenne jest zauważenie i podkreślenie za ks. J. Naumowiczem, że ufność posiada swoje podstawy w miłosierdziu (s. 63) i prowadzi do nowości życia (ks. J. Grzybowski). Ostatecznie Autor przyjmuje, idąc za P. Delfieux, że istnieje organiczny związek nadziei z ufnością. Trzecia część tego rozdziału odnosi się do Osoby Ducha Świętego. Analiza Jego roli i Jego wpływu na życia i posługę kapłańską została zaprezentowana na czterech płaszczyznach: jako źródło cnót, prowadzenie w Duchu Świętym, działanie w Duchu Świętym oraz rozeznawanie w Duchu Świętym. Właśnie On jest źródłem cnót teologicznych (s. 67) ale przede wszystkim, jak zauważają autorzy na których się Doktorant powołuje, jest Autorem życia duchowego kapłana (S. Edith, ks. A. Szostek, ks. J. Naumowicz, ks. K. Pek). Prowadzenie skupia się przede wszystkim na Jego działaniu poprzez sumienie (S. Edith, ks. Szostek, ks. J. Naumowicz) i prowadzeniu do prawdy (ks. K. Pek). Działanie, jak zaznacza Autor powołując się w dużej mierze na ks. L. Nieściora, jest dążeniem do realizacji woli Boga z jednoczesnym podporządkowaniem siebie związanym z głoszeniem słowa Bożego i rozwijaniem poszczególnych cech w życiu kapłańskim. Czwarta przestrzeń to rozeznawanie, które jest „wysłuchiowaniem się w Ducha Świętego”, będącym podstawą komunikacji człowieka z Bogiem (s. 77). To rozeznawanie posiada bardzo konkretne kryteria jak wynika z dysertacji. Są nimi: kryterium wiary, objawienia, eklezjalne. Nie do końca jasne jest i to powoduje dość skrótowo zasygnalizowany problem kolegialnego rozeznawania, które ma zapobiegać indywidualizmowi

i „postawy sprzeczej z pokorą” (s. 79). Mamy dwie kategorie rozeznawania wzajemnie sobie przyporządkowane, tj. indywidualne i eklezjalne a zatem nie można ich konfrontować, ponieważ są komplementarne.

Drugi rozdział należy zaliczyć do kluczowych ze względu na to, że w sposób bezpośredni podejmuje problem postawiony w tytule dysertacji, czyli charakteru świętości w powołania i życiu kapłańskim. Przede wszystkim Autor prezentuje bardzo słusznie naturę powołania. Idąc za autorami licznych publikacji w „Pastores” w tym względzie, stwierdza, że jest to wezwanie skierowane przez Boga do człowieka a także dar, który domaga się odpowiedzi i przemiany życia sięgającej drugiego nawrócenia, przemiany tożsamości, przewartościowania, podjęcia z Bogiem powołaniowego dialogu (s. 82). Celem zaś jest upodobnienie się do Chrystusa. O ile w życiu każdego chrześcijanina fundamentem tego dążenia jest chrzest św., to w przypadku powołania kapłańskiego, bazującego na powołaniu chrześcijańskim, posiada szczególny charakter. Autor powołując się na ks. J. Garcia, ks. J. Kudasiewicza, ks. H. Dziadosza, podaje w tym względzie bardzo bogatą egzemplifikację. Wyjątkowego znaczenia nabiera ujęcie Jana Pawła II, który używa określenia w stosunku do kapłana „brat Odkupiciela”, (s. 92). Pierwotnie, jaki znajduje kapłaństwo i kapłan w Jezusie Chrystusie sięga najgłębszej istoty jego jestestwa i z tego względu analiza Autora dotycząca odniesienia do Serca Chrystusa porusza kwestie głębi doświadczenia, sięgającego woli i rozumu człowieka (E. Dith), rozwoju osobowości (ks. J. Grzybkowski), oczyszczenia z grzechu (ks. E. Zarzeczny). Chodzi zatem o głęboką przemianę w życiu kapłana oraz zmiany jego myślenia prowadzącej do transformacji postawy zewnętrznej (s. 101). Dalszą analizę procesu upodabniania się kapłana do Mistrza przeprowadza Doktorant w oparciu o Jego tytuły. Na pierwszym miejscu analizuje wymiar pasterski oparty na miłości Chrystusa w naśladowaniu Go wobec bliźnich (ks. W. Giertych). Idąc za myślą właśnie tego autora stwierdza, że ta miłość ma być posłuszna, uboga i czysta (s. 107), zaś ks. bp. Z. Kiernikowski porównuje ją do procesu obumierania (s. 108). Generalnie należy stwierdzić, że w tej części analizy mamy do czynienia z prezentacją określonych modeli pastoralnych, z jednoczesnym mocnym zaakcentowaniem jedności kapłana z Najwyższym Pasterzem. Wśród nich znajdujemy bardzo głęboką analizę dotyczącą kapłana jako przewodnika, którego odpowiedzialność posiada przede wszystkim charakter nadprzyrodzony i związana jest ze świadomością Kościoła a także gotowością na konieczność cierpienia (s. 111). Kolejny tytuł Chrystusa, którym Autor posługuje się w pracy, to „Chrystus Głową i Sługą”. Punktem wyjścia dla Doktoranta jest bardzo głęboka teologia ks. kard. J. Ratzingera/Benedykta XVI dotycząca jedności Chrystusa z Kościołem i Jego postawy jako posłanego od Ojca. To decyduje o charakterze sprawowania zarówno biskupstwa, jak również

kapłaństwa. Z kolei tytuł „Sługa” nawiązujący do Iz 42, 1-4 oraz Mt 20, 28, wskazuje na uczestnictwo kapłana w Jego działaniu. Niezwykle interesujące jest zestawienie tego tytułu z tytułem „Król”. W tym kontekście została zaprezentowana charakterystyczna postać służby, która ukierunkowana jest na słowo Boże. Powołując się na publikacje biblistów, Doktorant zaznacza, że służba Chrystusowi jako Wcielonemu Słowu domaga się proklamacji słowa a to z kolei implikuje pracę nad zdolnością przyjęcia postawy sługi, słuchania, dążenie do zrozumienia, i autentycznego głoszenia. Kolejny punkt dotyczący kapłaństwa jako szafarstwa sakramentów, jak zaznaczono powyżej, nie znalazł się w spisie treści a jest w treści rozprawy, jest niezwykle istotny. Powołanie kapłańskie ze swej natury jest skierowane ku głoszeniu słowa i sprawowaniu sakramentów. Również w tym miejscu opierając się na nauczaniu papieża Benedykta XVI, ukazano nie tylko sprawowanie funkcji sakramentalnej wynikającej z władzy ale przede wszystkim identyfikację z rzeczywistością sprawowanego misterium, która uświęca samego kapłana (s. 124). W pracy podkreślono szczególne znaczenie Eucharystii oraz sakramentu pokuty. Następnym tytułem, którym posłużył się Doktorant w wyjaśnieniu relacji kapłana do Jezusa Chrystusa jest biblijne określenie „Sługa Jahwe” (s. 126). Przede wszystkim w tym kontekście zostało uwypuklone cierpienie, jego doświadczenie oraz sposób przeżywania. Niezwykle interesująca jest analiza milczenia Boga w tym kontekście (ks. Pleskaczyński) a także jego celowość (S. Edith), lęk (ks. A. Vanhoye), opuszczenie i pragnienie sprawiedliwości (ks. K. Wons). Z tym doświadczeniem w sposób organiczny wiąże się zagadnienie męczeństwa, które, jak wynika z dysertacji, posiada charakter wieloaspektowy. Odsłania zarówno wielkość łaski Boga i Jego działania, jak również słabości ludzkie. Wpisuje się ono w całość bogaństwa Kościoła i charakter jedności z Chrystusem (o. J. Salij, s. 136-137). Ten ostatni akcent tzn. eklezjalnego wymiaru świętości został potraktowany w sposób odrębny. Posiada on podwójny charakter tj. odniesienie do Kościoła powszechnego oraz lokalnego. Kapłaństwo, jak wynika z pracy jest charyzmatycznym życiem i posługiwaniem dla Kościoła i urzeczywistnia się w konkretnych warunkach geograficznych, społecznych. Idąc za ks. bpem A Czają stwierdzono, że chodzi przede wszystkim „eklezjalność wspólnot parafialnych” (s. 144). Jest to niezwykle ważne, ponieważ chroni przed partykularyzmem eklezjalnym i rodzi świadomość powszechności. Jak wynika z analizowanych treści, istotne jest to, aby nie redukować rozumienia Kościoła jedynie do struktur. Na tej drodze charyzmatu kapłańskiego istotną rolę odgrywa osoba Maryi, której nie można pominąć, jak twierdzi Doktorant (s. 151). Jej rola w historii zbawienia jest niekwestionowalna jednakże w życiu kapłana mamy do czynienia z jego usynowieniem co odsłania głębię relacji (s. 152) ale jednocześnie jest Ona wzorem dla ucznia Chrystusa (ks. K. Wons) w przeżywaniu eklezjalności (A. Faszczowa). Idąc

za ks. A. Nadbrzeżnym, Autor wskazuje na sposób rozumienia relacji kapłana do Maryi podejmując bardzo bogaty historycznie i teologicznie termin „niewolnictwo” (s. 153). Te analizy doprowadziły do nakreślenia zasadniczych elementów duchowości maryjnej, w której jest Ona drogą do wiary (s. 155) oraz rozwoju charyzmatu kapłaństwa. W istotę świętości kapłańskiej Doktorant wpisuje radykalizm ewangeliczny. Koncentruje się przede wszystkim na radach ewangelicznych, pozwalających naśladować Chrystusa, których kolejność w pracy jest spójna z nauczaniem Soboru Watykańskiego II na temat kapłaństwa. Bardzo ważne jest nakreślenie posłuszeństwa w kontekście wolności. To właśnie ten ostatni element świadczy o autentycznym posłuszeństwie ale i do niego prowadzi (ks. W. Giertych). Cenna jest analiza ujęcia ks. W. Giertycha trzech form posłuszeństwa: neurotyczne, wojskowe, ślub posłuszeństwa (s. 163), które pozwalają na właściwe jego określenie i poznanie jego natury. Generalnie należy stwierdzić, że jest to poznanie woli Boga i uległość człowieka ze względu na miłość. Oznacza to, że nie można właściwie go przeżywać bez kształtowania postawy pokory. Pomiędzy posłuszeństwem i pokorą zachodzi związek komplementarno-przyczynowy. W pracy dominuje w tym względzie ujęcie ks. K. Rahnera oraz ks. K. Dyrka. Kolejną radą jest celibat. Warto się zastanowić głębiej nad relacją celibatu do czystości. Bardzo trafnie Autor stwierdza, że nie chodzi o zawężenie dotyczące seksualności ale należy mówić o czystości w każdej sferze życia i rozwoju człowieka. Zatem dążenie do czystości jest odrzuceniem wszystkiego co powoduje zanieczyszczenie. Analiza opracowania w tym względzie prowadzi do wniosku, że podobnie jak w przypadku rady posłuszeństwa, jest to dążenie do wolności, by całkowicie i niepodzielnie podporządkować się Bogu. Możemy zatem mówić o procesie oczyszczania miłości. Ostatnią radą jest ubóstwo. Autor posługując się opracowywanymi źródłami stwierdza, idąc za ks. J. Augustynem, że jest to „świadomy wybór Zbawiciela”, który jest Dobrem Najwyższym (s. 185). W związku z tym ubóstwo organicznie łączy się z czystością. Kolejnym aspektem ubóstwa jest także wolność, która pozwala obdarowywać innych i dzielić się z nimi zarówno dobrami materialnymi, jak również duchowymi. Jak wynika z pracy, jest to jeden z charakterystycznych rysów stylu życia kapłańskiego, prowadzącym do ufnej nadziei (s. 189).

Trzecia część pracy wraz z poprzednim rozdziałem stanowi jego zasadniczy trzon. Dążenie do świętości wpisane w naturę każdego powołania, a wydaje się w sposób szczególny kapłaństwa, wymaga formacji. Jest to proces, w którym kapłan na drodze swojego charyzmatycznego powołania, poprzez styl życia i posługi dąży do zjednoczenia z Chrystusem. Autor przyjął dość klasyczny schemat tzn. formacja intelektualna, ludzka, duchowa i pastoralna. Pierwsza z nich, którą uważa Autor za dość oczywistą i łatwo weryfikowalną (s.

194), nie może być zawężona jedynie do regularnego studium oraz stopni i tytułów naukowych. Posiada ona charakter służebny wobec zasadniczego powołania. Niemniej jednak jest konieczna ze względu na rozwój wiedzy wspomagającej poznanie i rozumienie tożsamości kapłańskiej (ks. R. Jaworski, s. B. Zarzycka) ale także wynika z wyzwań cywilizacyjnych (ks. w. Giertych). Kolejną przestrzenią formacyjną jest, zgodnie z przyjętym schematem, formacja ludzka. Autor wykazuje z ogromnym powodzeniem, że kształtowanie dojrzałej osobowości podmiotu jest jednym z istotnych warunków rozwoju ku świętości. Jak można zauważyć, dla Autora mistrzem w tym względzie jest ks. A. Cencini. Idąc za nim, analizuje poszczególne modele rozwojowe (doskonałości, obserwacji wspólnotowej, samorealizacji, samoakceptacji, wzorca). Dość dyskusyjne w kontekście dążenia do świętości jest ujęcie dotyczące dojrzwania przez samorealizację (s. 200). Bardzo dobrym uzupełnieniem, aby nie zostać na poziomie psychologizmu i naturalizmu, jest propozycja ks. W. Rzeszowskiego, by podkreślać rolę łaski zaś psychologia ma pełnić rolę służebną (s. 202). W ten kierunek formacyjny wpisuje się także zdolność kreatywnego wypoczywania mająca swoje podstawy biblijne, teologiczne oraz personalistyczne. Następnie Doktorant podejmuje analizę formacji duchowej. Bez wątpienia jest ona integrującą wszystkie przestrzenie formacyjne, ponieważ nadaje im właściwy sens oraz ukierunkowanie, czyli uświęcające jednoczenie z Bogiem. Na pierwszym miejscu Autor umieszcza rozwój cnót. Nie jest to jednak prezentacja kształtowania cnót moralnych ale idąc za papieżem Benedyktem XVI podkreśla szczególne znaczenie pokory i jej związek z prawdą oraz cichością (s. 210-211). Następną jest cnota wiary, która jest łaską a jednocześnie wysiłkiem człowieka w jej rozwoju. Wraca jednak Autor do analiz ks. J. Naumowicza i podejmuje analizę znaczenia cnoty pokory w kontekście poznania siebie. Przeciwnościem cnót i pracy nad ich rozwojem są wady. Praca nad uświęceniem odsłania nie tylko ich istnienie ale także oddziaływanie. Przede wszystkim mamy bardzo interesujący katalog wyjaśnień czym jest wada i w jaki sposób łączy się z pychą człowieka jako grzechem i wadą główną. Pośród wad nakreślonych i wyjaśnianych w dysertacji mamy prezentację z materializmu, lenistwa, zatwardziałości, oraz braku nawrócenia. Doktorant analizuje je w stosunku do kapłaństwa wykazując zagrożenia. Rozwój cnót i praca nad wadami ukierunkowane jest na zjednoczenie z Bogiem jako cel zasadniczy. Jak wynika z pojętej analizy, jest to przede wszystkim zjednoczenie wolitywne. Kluczowymi źródłami są dla Autora publikacje ks. A. Vanhoye (s. 219). Jest to istota, którą kapłan odnajduje w jedności Chrystusa z Ojcem. Zaś ks. R. Wróbel akcentuje w tym kontekście znaczenie Ducha Świętego. Naturą zjednoczenia, jak bardzo trafnie podkreślono, jest miłość. Na tej drodze wyjątkową rolę odgrywa sakrament Eucharystii, ponieważ nie chodzi jedynie o jej szafarstwo ale jest ona szczytem doświadczenia zjednoczenia

z Bogiem w Jezusie Chrystusie w doczesności (ks. W Giertych, ks. S. Czerwik, ks. A Siemieniowski). Formacja pastoralna jest ostatnią, która poddana jest analizie naukowo-teologicznej. Punktem wyjścia stało się nakreślenie wspólnotowości życia i posługiwania kapłana. Wymaga to pewnego pozostawienia siebie na rzecz poświęcenia i ofiarniczości. Z tego względu określenie „służba” określa służebność ale nacechowaną braterstwem w Chrystusie (s. 227). Dotyczy to zarówno relacji wobec wiernych, jak również innych kapłanów. Wydaje się, że jest to znacznie więcej niż empatia, o której mówi ks. bp. R Corti (s. 229). Z tego względu Doktorant zwraca uwagę na odpowiedzialność w tychże relacjach, prawdziwość i autentyczność, zdolność przebaczenia a także sztukę stosowania upomnienia braterskiego. W formacji pastoralnej mieści się wymiar nauczycielski i związana z tym dyspozycyjność (ks. T. Hajduk). Nie bez znaczenia pozostaje identyfikacja kapłana z głoszonymi treściami, postawa dojrzałego wychowawcy, rzetelna wiedza i doświadczenie (ks. J. Naunowicz), zdolności przekazielskie. Równie istotnym elementem dla formacji pastoralnej jest sprawowanie kultu. Jego powaga wynika ze sprawowanych misteriió jednakże, podobnie jak w głoszeniu Ewangelii, kluczowe znaczenie odgrywa identyfikacja z nimi (ks. A. Vanhoye). Nie chodzi zatem, jak wynika z rozprawy, jedynie o estetykę liturgii ale rzeczywiste uczestniczenie w tajemnicy jednoczenia się Boga z człowiekiem. Z tego względu zgoda, by być narzędziem w ręku Boga, oznacza posłuszeństwo Duchowi Świętemu.

Ostatnia część dysertacji dotyczy źródeł oraz narzędzi rozwoju świętości w życiu kapłańskim. Bardzo słusznie na pierwszym miejscu Autor umieścił życie sakramentalne. Jego analiza skupia się szczególnie na sakramencie pokuty i pojednania oraz Eucharystii. Omawiając sakrament pokuty i pojednania i analizując źródła pod tym kątem, podkreśla przede wszystkim doświadczenie miłosiernej miłości Boga. Jednakże, idąc za ks. M. Ozorowskim stwierdza, iż życie i posługiwanie tym sakramentem jest swoistym probierzem powołania (s. 242). Jednocześnie jest to droga nawracania samego kapłana, jak również tych, którym posługuje, poprzez kształtowanie sumienia (ks. M. Cholewa, Ks. J. Augustyn, ks. A. Cencini). Z tego względu słusznie zostało zauważone i podkreślone, że nie można zredukować tego sakramentu do porady psychologicznej czy też zabiegu terapeutycznego. Drugim w katalogu analizowanych sakramentów jest Eucharystia. To najcenniejszy dar Kościoła a jednocześnie realna obecność Chrystusa (ks. S. Czerwik). Skupia w sobie całość zwrócenia się Boga ku człowiekowi a jednocześnie próbę odpowiedzi na tę miłość przez wierzącego. Słusznie jest więc określana jako źródło i szczyt. Jak wykazuje analiza zawarta w zaprezentowanej pracy, jest ona także wzorcem życia kapłańskiego, co sprawia że nie może być traktowana instrumentalnie, ponieważ jest najwyższą ofiarą i takiej postawy uczy się kapłan. W Niej

najpełniej odnajduje on swoją tożsamość i rację powołania oraz posługiwania (s. 250). Wyjątkowego znaczenia nabiera posługiwanie się kapłanem przez Chrystusa aby udzielić siebie dlatego stanowi centrum duchowości, czyli jednoczenia się kapłana z Chrystusem (ks. A. Siemieniowski). Obok tych dwóch sakramentów istotną rolę pełni modlitwa, która jest „zaszczytem i obowiązkiem” (s. 254), jak znakomicie Doktorant podkreśla. Na pierwszym miejscu umieszcza liturgiczną modlitwę brewiarzową (s. 254). Dość cenne jest zauważenie, że zawiera ona w sobie drogę, po której dokonuje się przejście od niewoli do wolności oraz od życia naturalnego do nadprzyrodzonego. To dość ciekawe ujęcie, podkreślające pielgrzymowanie i jego charakter, pozwala rozeznawać obecność Boga w życiu i historii człowieka a także określa charakter wejścia w obecność Boga. Innym rodzajem analizowanym w dysertacji jest modlitwa osobista (ks. R. Cantalamessa). Kulminacyjną prawdą jest stwierdzenie, że nie jest najważniejsze co się wypowiada ale kim się jest (s. 259). To niezwykle intymne i osobiste doświadczenie Boga skupione na kontemplacji słowa w Słowie (ks. K. Wons). Tak pogłębia się świadomość tożsamości kapłana i jego przynależności do Chrystusa (ks. A. Cencini). Ten sam autor wyodrębnia trzy etapy modlitwy osobistej: edukacyjno-formacyjny, objawienie oświecające, ukształtowanie synowskiej postawy wobec Boga (s. 264-265). Z kolei ks. J. Naumowicz, jak prezentuje Doktorant, zauważa i podkreśla znaczenie milczenia w tym rodzaju modlitwy. Modlitwa wspólnotowa zaś posiada charakter komunijno-komuniotwórczy i prowadzi zarówno do jedności z wiernymi, jak i ze wspólnotą kapłanów. Zaprezentowano w tym względzie bogatą egzemplifikację biblijną, wśród której czołowe miejsce zajmuje osoba Maryi, uzasadniająca wartość tej modlitwy, która jest wyjściem od „ja” do „my” (s. 269). Kolejnym środkiem uświęcającym jest kierownictwo duchowe. To szczególne narzędzie, biorąc pod uwagę kierunkowość czasopisma „Pastores”. Publikacje zawierają bardzo bogaty materiał i jak wynika z opracowania, kierownik duchowy to świadek i narzędzie Bożego miłosierdzia (s. 271), człowiek błogosławieństwa, narzędzie działające *in persona Christi*, lekarz duszy człowieka. Fakt ten niejako wymusza rozwój życia duchowego samego kierownika, jak również posiadania przymiotów, które są konieczne i stanowią kryteria właściwego sprawowania tej posługi. Ma ono prowadzić do rozwoju gorliwości, zdolności rozeznawania oraz świadomości dążenia do zjednoczenia z Bogiem (s. 273-274). W praktyce tego środka należy liczyć się z doświadczeniami kryzysu zarówno po stronie kierownika, jak również penitenta. Ostatnim ze środków analizowanych w dysertacji jest asceza, posiadająca bardzo głęboką treść oraz tradycję biblijną. Jednocześnie jest kluczowa dla w formacji chrześcijańskiej. Odnosi się ona do ciała, świata i modlitwy (s. 277). Nie mniej jednak jest ona aktywną współpracą z łaską Bożą w porządkowaniu życia człowieka, które napotyka na

trudności wynikające z grzechu pierworodnego. Idąc za publikacjami, Doktorant stwierdza, że nie można jej rozumieć w kategoriach treningu ascetycznego. Właściwy charakter nakreślają jej nadprzyrodzone podstawy oraz motywy (s. 281). Merytoryczne bogactwo rozprawy zamyka bardzo syntetyczne zakończenie, prezentujące całość dokonań badawczych Doktoranta.

3. Ocena strony formalnej rozprawy

Poddając wnikliwej analizie rozprawę ks. mgr lic. Michała Pabiańczyka, należy podkreślić, że to obszerne i bardzo rozległe w opracowaniu dzieło jest dokonaniem bardzo ważnym i potrzebnym. Próba opracowania duchowości kapłańskiej w oparciu o publikacje „Pastores” wymagała bardzo dobrego opanowania warsztatu naukowo-badawczego. Jednocześnie należy zauważyć, że na gruncie duchowości teologia tego powołania oraz sakramentu wymaga nieustannego pogłębiania. Lektura potwierdza bardzo szeroką a zarazem kompetentną wiedzę Autora. Podjęta przez niego próba wymagała także bardzo dobrej znajomości teologii dogmatycznej oraz pastoralnej ale także elementów pedagogiki oraz psychologii. Na docenienie zasługuje dość wysoki poziom wiedzy teologicznej, który odzwierciedla zaprezentowana praca. Jednocześnie posiada ona bardzo dobry poziom praktyczny. Oznacza to, że Autor nie pozostaje w sferze czysto teoretycznych analiz, ale rzeczywiście posiada także ogromne doświadczenie praktyczne. Z tego względu zaprezentowana dysertacja z pewnością może stać się znakomitym źródłem studium na duchowością ale jednocześnie pretenduje do pewnej wykładni życia i formacji kapłańskiej. Pogłębiona analiza myśli teologicznej zawartej w publikacjach dość praktycznych należy z pewnością do osiągnięć tej dysertacji. To niezwykle istotny wkład w dorobek myśli duchowo-teologicznej w Polsce. Jednocześnie praca stanowi pewne podsumowanie rozwoju teologii w tej dziedzinie, prezentowanej zarówno przez środowiska polskie, jak również spoza jej granic.

Język dysertacji jest bardzo czytelny jasny i dość prosty w odbiorze. Autor bardzo spójnie, logicznie kompletnie i kompetentnie przedstawia całość podjętego zagadnienia. W całości badanego materiału, jak również kontekście teologicznym porusza się ze swobodą i dobrą orientacją. Może dobrym zabiegiem byłoby podsumowanie poszczególnych rozdziałów z jednoczesnym opowiedzeniem się Autora za konkretnym rozwiązaniem. Praca jest bardzo interesująca solidna i sukcesywnie wprowadza czytelnika w głębię swojej treści. Należy podkreślić konsekwencję oraz dopracowanie literackie, stylistyczne oraz interpunkcyjne, jednakże Doktorant nie ustrzegł się drobnych potknięć w tym względzie (s, 98, 134, 136) a także literówek (np. s. 6, 9, 27, 28, 37, 52, 119, 139, 194). Należy podkreślić bardzo dobrze zredagowane przypisy, które są stosowane konsekwentnie, przejrzyste i jasno. Warto także

zwrócić uwagę na problem właściwego stosowania określenia „słowo Boże” i „Słowo Boże”, ponieważ wiemy, że są to zasady znormalizowane przez Komisję Języka Religijnego. W niektórych miejscach nie do końca jest jasne czy chodzi o osobę Jezusa Chrystusa – Słowo Boże czy też Pismo Święte – słowo Boże. Warto zaznaczyć, że *Katechizm Kościoła Katolickiego* jest tytułem więc należy używać kursywy (s. 231).

Wszystkie te uwagi dotyczące potknięć należy uznać za sugestie recenzenta i nie wpływają one na wysoki poziom pracy. Potknięcia i drobne niedopatrzenia są jednak drobiazgami w porównaniu z wartością całego dokonania ks. mgr lic. Michała Pabiańczyka. Bez wątpienia rozprawa jest systematyzująca na gruncie polskim, wartościowa i cenna z punktu widzenia duchowości kapłańskiej. Odpowiada w sposób bardzo kompetentny na zagadnienia pojawiające się przed współczesnym człowiekiem, Kościołem i teologią. W sposób bardzo profesjonalny odpowiada na pytanie dotyczące kształtu duchowości tego powołania do świętości.

Lektura tej interesującej rozprawy oraz jej analiza skłaniają recenzenta do postawienia Doktorantowi następujących pytań:

- 1. W jaki sposób Doktorant nakreśliłby drogę formowania tożsamości eklezjalnej współczesnego kapłana?**
- 2. Jak należy rozumieć stwierdzenie ks. S. Kunki nawiązującego do Ef 4, 27, iż asceza ma „formę prostego egzorcyzmu” (s. 2790)?**

Biorąc pod uwagę całokształt zaprezentowanej do recenzji rozprawy doktorskiej, jej bogactwo merytoryczne, źródłowość, erudycję Autora oraz solidność opracowania, końcowy wniosek brzmi: Rozprawa ks. mgr lic. Michała Pabiańczyka spełnia wszystkie wymogi metodologiczne, merytoryczne i formalne, stawiane przed dysertacją dokorską. Autor w pełni zasługuje na to, by dopuścić go do dalszych etapów przewodu doktorskiego i taki wniosek przedkładam Radzie Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie.

Warszawa 10.11.2020

